

УДК 329.058.2(4):061.1ЄС

ПРОЯВИ ЄВРОСКЕПТИЦИЗМУ В ПУБЛІЧНОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНИ В ПЕРІОД З 1991 ПО 2018 РІК

Тарнавський О.Р.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Дана стаття присвячена особливостям проявів євроскептицизму в публічному просторі України від здобуття нею незалежності до початку 2018 р. Особлива увага приділяється ролі політичних акторів у становленні і розвитку євроскептицизму в Україні. Доведено, що євроскептицизм в Україні зародився ще на зорі незалежності нашої держави та пов'язаний з діяльністю Соціал-національної партії України та Комуністичної партії України. Два найбільш відчутні прояви євроскептицизму відбулися під час «помаранчевої революції» та Революції гідності. З'ясовано, що жителі східних областей України є більш євроскептичними, ніж представники західних областей країни. При чому серед євроскептиків переважають люди похилого віку, зокрема жіночої статі. Зроблено висновок, що євроскептицизм в Україні не має виключної ідеологічної та партійної приналежності і часто використовується суб'єктами політики як інструмент політичних технологій з метою отримання більшої електоральної підтримки.

Ключові слова: євроскептицизм, ЄС, євроінтеграція, Україна, публічний простір.

Постановка проблеми. Здобуття Україною незалежності стало вирішальним чинником для розгортання внутрішніх трансформацій та визначило необхідність обрання зовнішньополітичних векторів розвитку держави, орієнтованих, передусім, на інтеграцію в об'єднану Європу. Членство у ЄС розглядалося в Києві як можливість для України бути залученою до регіональних і світових процесів і впливати на них. Нині європейська інтеграція України не лише визначена одним зі стратегічних напрямів зовнішньої політики держави, але й стала прагненням більшості громадян України. Хоча варто визнати й те, що впродовж останніх 26 років українському суспільству і політичному були притаманні не

тільки євроінтеграційні амбіції, але і євроскептичні прояви, що простежувалося в публічному просторі нашої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З середини 1990-х рр. посилюється інтерес науковців до проблем європейської інтеграції України. Разом з тим, окремих досліджень, присвячених феномену українського євроскептицизму на той час ще не було. Перші наукові праці, в яких дослідники торкаються цього питання, з'являються на початку ХХІ століття. Поступ у вітчизняних дослідженнях проблеми негативного і скептичного ставлення щодо євроінтеграції України варто пов'язувати з іменами таких дослідників як С. Віднянський [7], В. Фісанов [26], І. Павленко

[18], Л. Шкляр [28], Е. Андрищенко [3], М. Малек [17], С. Божко [5] та ін.

Суттєвим зрушенням у дослідженнях проблеми українського євроскептицизму стала дисертаційна робота О. Гісси [8], яка стала однією з перших, хто предметно дослідив дану тему. Разом із цим, змушені зауважити, що в даний час відсутні дослідження, які б охоплювали проблему євроскептицизму в Україні комплексно у період незалежності.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Актуальність теми дослідження обумовлена необхідністю осмислення змісту і форм проявів євроскептицизму в публічному просторі України, що має певний вплив на процеси європейської інтеграції нашої держави. Оскільки євроскептицизм, який нині характерний для значної частини українського суспільства і політикуму почав розвиватися ще у 1990-х рр. та на даний час має свою специфічну історію, варто вивчити і проаналізувати його з метою розуміння сутності цього явища крізь призму суспільно-політичних реалій України.

Виходячи з актуальності проблематики євроскептицизму та браку наукових розробок у відповідній сфері, **метою** цієї статті є здійснення дослідження проявів євроскептицизму в публічному просторі України в період з 1991 по 2018 рр.

Виклад основного матеріалу. З початку здобуття незалежності до 1998 року, коли підписана у 1994 році базова Угода про партнерство і співробітництво (УПС) між Україною та ЄС набула чинності, європейська інтеграція України була повільною, а вітчизняний євроскептицизм, який, все таки проявлявся, не мав чітко виражених ознак. На цьому також зауважує історик Степан Віднянський, на думку якого, спільнота українських євроскептиків у 1990-х рр. реально ще не була сформована [7, с. 18-31].

Тим не менш, ідеологічні пошуки нових українських політичних партій змушували їх визначатися у своїх політичних програмах із баченням цілей подальшого розвитку України, зокрема в аспекті зовнішньополітичної діяльності. Перші паростки євроскептицизму почали проявлятися як у лівих політичних сил, які були представлені соціалістичними та комуністичними партіями України, що було зумовлено їх орієнтуванням на ідею слов'янського союзу як можливої форми відродження СРСР, так і правих партій. Останні були стурбовані небезпекою розмивання суверенітету національної держави та маргінальністю національно-культурної ідентичності в тогочасних європейських інтеграційних процесах. То ж так само, як і в інших європейських країнах, український євроскептицизм не мав чіткої ідеологічно-партійної приналежності, а був характерним для часом абсолютно протилежних політичних таборів. Зокрема, від часу створення у 1993 році Комуністична партія України в особі Петра Симоненка постійно декларувала свою опозиційність до більшої мірою єврооптимістичних президентів (Л. Кравчука, Л. Кучми, В. Ющенко), вбачаючи в ЄС союз класових гнобителів – монополій, які не діють в інтересах народів, а навпаки їх експлуатують з метою власної вигоди [7, с. 18-31]. Соціалістична партія України на чолі з Олександром Морозом, залишаючись переважно на

комуністичній ідеологічній платформі, теж була помірковано опозиційною до євроінтеграційного курсу держави. Як не дивно, але євроскептична риторика цих двох партій зіграла їм на користь під час парламентських виборів 1994 року. Тоді суспільство віддало більшість своїх голосів за євроскептичний блок Компартії з СПУ і Селянської партії України, який отримав 34% депутатських мандатів, утворивши таким чином найбільшу фракцію [4, с. 182-183]. Парламент фактично потрапив під контроль комуністів, що в тому числі продемонструвало суспільну тугу за радянським минулим, а отже свідчило про віддалені євроінтеграційні перспективи України. Під час президентських виборів 1994 року СПУ розкололася якраз на ґрунті ставлення до євроінтеграції України. У зв'язку з цим радикальні представники СПУ вийшли з лав партії та під проводом Наталії Вітренко в 1996 році утворили Прогресивну соціалістичну партію, яка рішуче протестувала проти зближення України з ЄС, а порятунок країни вбачала в міждержавному союзі з Росією [18, с. 79-87].

Серед найбільш євроскептичних партій націоналістичного спрямування у 1990-х рр. була створена у 1991 році Соціал-національна партія України (у 2004 році була розформована, правонаступницею стало ВО «Свобода»). З початку свого існування ця партія критикувала євроінтеграційні процеси, вважаючи, що геополітичним центром Євразії має бути лише Україна, а вивести людство з духовного занепаду мав правий націоналізм [2, с. 14-17]. Незважаючи на те, що головною ідеєю, пропаяною соціал-націоналістами, було уявлення про Україну як про форпост європейської цивілізації, який охороняє її від викликів зі Сходу, вони також наполягали на такій формі європейської співпраці як «Європа вільних націй» [27, с. 171-213], що корелювало з ідеєю «Європи націй», до якої також були схильні й залишаються схильними багато євроскептиків. У цьому напрямку, як слушно відзначає вчений Едуард Андрищенко, партія доволі активно контактувала з правими партіями західних країн, які відстоювали цей підхід до євроінтеграції [3, с. 34-47].

Окрім політичних партій євроскептицизм був притаманний і конкретним персоналіям української політики, що не пов'язували себе з тією чи іншою партійною програмою. Так, попри пізніше сформоване бачення подальшого зовнішньополітичного розвитку України, на початках президентської каденції ставлення першого президента незалежної України Леоніда Кравчука до євроінтеграційних перспектив держави було дещо скептичним. Основним фактором, який впливав на сумніви щодо геополітичної орієнтації українського істеблшменту початку 1990-х рр., на думку вченого Сергія Федуняка, була проблема вибору форм взаємодії з міжнародними партнерами, зважаючи на невизначеність зовнішньополітичних і безпекових пріоритетів держави [25, с. 193]. Київ, за словами цього науковця, розглядав ЄС перш за все як потужного економічного партнера, а не інститут безпеки, чого він більше потребував в перші роки пострадянського існування. Через відсутність впевненості щодо напрямку зовнішнього вектору розвитку, а також значний скепсис щодо України з боку ЄС,

що було вмотивовано її «нестабільністю і надто слабкою економікою» [12, с. 379], контакти між сторонами на найвищому рівні розпочалися лише у вересні 1992 року, коли відбулася перша зустріч між президентом Л. Кравчуком і головою Єврокомісії Ж. Делором.

Його наступник, Леонід Кучма, теж неодноразово публічно проявляв євроскептичні настрої. Найбільше та особливо їх можна було простежити у передвиборчий період 1994 року. Його політична програма чітко демонструвала електорату спрямованість на відновлення та поглиблення відносин з Росією, в той час як західні партнери залишалися на другому плані [10, с. 289-291]. Тоді опозиційні ЗМІ позиціонували Л. Кучму як того, хто прагне знищити Україну, здавши її «старшому брату». Однак, згодом після проведення президентських виборів, за результатами яких переміг Л. Кучма, стало зрозуміло, що проросійський і анти-західний Кучма – передвиборчий міф, який зіграв вдалу роль у становленні його як президента України. Адже уже в січні 1996 р. на засіданні Європейської ради у Страсбурзі Президент України Л. Кучма зробив заяву про рішення України здійснювати заходи з метою набуття членства в ЄС, оголосивши таким чином курс держави на євроінтеграцію. Згодом, коливання між РФ та ЄС нового президента почали трактувати як «багатовекторність» зовнішньої політики [6, с. 39-40]. Тому можемо ствердити, що практично з перших проявів євроскептицизму в публічному просторі України він був ефективно використаний як інструмент політичних технологій з метою мобілізації електорату.

У 1998-1999 рр. політичне життя в Україні визначалося парламентськими і президентськими виборами. Якщо за результатами виборів до ВРУ суспільство знову віддало перевагу Компартії, яка отримала найбільшу кількість мандатів (121), то в президентській гонці ліві партії, критикуючи поточну діяльність президента, не змогли запропонувати нічого істотного як альтернативу. За результатами президентських виборів у другому турі переміг діючий тоді глава держави Л. Кучма з 15,9 млн. голосів виборців (56,25%). Цікаво, що електоральна підтримка завзятого євроскептика, провідника українських комуністів П. Симоненка була теж на досить високому рівні – 10,7 млн. голосів виборців (37,80%). В кінці кінців показник парламентських і президентських виборів засвідчив значну диференціацію українського суспільства, в тому числі ціннісний розкол, і продемонстрував доволі стійкий, хоча й не оформлений ідеологічно, євроскептицизм серед громадськості. Однак, попри високу суспільну підтримку комуністів-євроскептиків, зовнішньополітична активність держави знаходилася поза їхнім впливом.

На початку XXI століття влада активізувалася з євроінтеграційним курсом, заявивши, що Україна прагне для початку стати асоційованим членом ЄС. Це призвело до формування Стратегії щодо виконання УПС, а також Програми інтеграції України до Європейського Союзу, яку Л. Кучма затвердив своїм указом у 2000 році. Тоді вже стало цілком зрозуміло, що Л. Кучма виступає за поступову євроінтеграцію України з перспективою набуття нею членства в ЄС. Така позиція, однак, була недвозначно зустрінуто Єв-

рокомісією, в офіційній документації якої жодних сподівань Києву на повноцінне місце в лавах країн ЄС не надавалося. Це провокувало, в тому числі, ріст рівня євроскептицизму й серед європейськи налаштованих українських політиків, які постійно скаржилися на те, що ЄС зволікає з визначенням чіткої політичної перспективи для України [12, с. 298]. Зважаючи на це, на початку нового тисячоліття політичні партії чітко розмежувалися на тих, хто підтримує таку політику глави держави і на тих, хто виступає категорично в опозиції до цього. Так, доволі послідовно євроскептицизм продовжували проявляти комуністи, соціалісти, а також партії націоналістичного спрямування, серед яких, зокрема, партія Українська національна асамблея, якій раніше, у 1990-х рр. євроскептицизм не був характерний. Крім того, незмінно залишалася риторика євроскептичної СНПУ, яка у травні 2000 року підтвердила це запрошенням на VI з'їзд партії відомого французького євроскептика Жана-Марі Ле Пена для налагодження співпраці, зокрема в контексті протидії інтеграційним процесам у Європі [32]. З того часу СНПУ брала активну участь у діяльності «Євронату» – організації націоналістичних євроскептичних партій Європи.

Важливо зауважити і на зміні сприйняття європейської інтеграції українським суспільством. Так, соціологічне дослідження Центру соціальних і маркетингових досліджень у червні 2000 року засвідчило, що 57% громадян прагнули до членства України в ЄС, натомість лише 14% були скептичними щодо такої перспективи [4, с. 182-183]. Почасті ми пов'язуємо таку зміну зовнішньополітичних орієнтирів пересічних українців з впровадженням інформаційної кампанії, яка була затверджена президентом Л. Кучмою у 1998 р. За її результатами рівень обізнаності громадян про переваги євроінтеграції нашої держави дещо підвищився.

На парламентських виборах 2002 року Комуністична партія України вперше була витіснена з лідерської позиції, поступившись опозиційному тодішній владі Блоку Віктора Ющенка «Наша Україна», який наполягав на необхідності рішучого євроінтеграційного поступу України. Тож, відтоді європейська інтеграція нашої держави ставала дедалі більш значущою темою в публічному просторі, що стимулювало політико-ідеологічну диференціацію українського соціуму і позначилося на зростанні рівня євроскептицизму.

На початку XXI століття найбільш критичним етапом розвитку євроскептицизму в Україні, на наш погляд, стала «помаранчева революція», яка, як відомо, була наслідком неприйняття активною частиною суспільства масових фальсифікацій на президентських виборах 2004 р. Тоді, 21 листопада 2004 р., Центральна виборча комісія України оголосила попередні результати повторного голосування, згідно з якими начебто переміг лідер Партії регіонів Віктор Янукович, який в цей час обіймав посаду прем'єр-міністра. Прихильники Віктора Ющенка, який виступав основним опонентом В. Януковича, вважали, що ця перевага лідера Партії регіонів була досягнута через порушення виборчих правил. Тоді політична риторика помаранчевого табору щодо європейської інтеграції була протиставлена ідеї

євразійської інтеграції, яку активніше використовував В. Янукович, де ключова роль віддавалася поглибленню співпраці з Росією.

У знак незгоди з результатами виборів на вулиці країни вийшли усі, хто не міг далі терпіти свавілля та безправ'я в державі. Розпочалися великомасштабні акції протесту, в ході яких В. Ющенко постав як уособлення українського патріотизму та бажання інтегрувати Україну в ЄС, а В. Янукович – як оплот тієї частини населення, яке витупало проти євроінтеграції України, натомість за тісну співпрацю з РФ. Суспільство було теж поділено на критерієм підтримки того чи іншого кандидата. Якщо для прихильників В. Ющенка основною ареною народного невдоволення став Майдан Незалежності, де зібралося, за різними оцінками, від 100 до 500 тисяч протестувальників з усієї країни, то, як слушно твердить дослідниця Олександра Гісса, євроскептики з електорату В. Януковича організувалися у формі так званого «Антимайдану» [8, с. 85]. Дискредитуючи європейську перспективу України, команда В. Януковича вдавалася до шантажу сценарієм донбаського сепаратизму, яка була підготовлена та зрежисована російською пропагандистською машиною [21, с. 176]. Це неминуче вплинуло на настрої населення і, на думку дослідника Станіслава Кульчицького, руйнівню позначилися на молодій національній державності [15, с. 100]. Свідченням цього є дані соціологічних досліджень, проведені Центром ім. О. Разумкова у 2004 році. Вони показують, що динаміка настроїв цитаделі В. Януковича менше ніж за півроку (з липня до грудня 2004 р.) змінилася суттєво: кількість жителів Донецької області, які висловлювалися за відділення, зросла з 5,2% до 40,8%.

Під час революційних подій політичні партії також розділилися на два табори. Примітно, що СНПУ (з 2004 р. – ВО «Свобода»), якій був характерний євроскептицизм, підтримувала кандидатуру прихильника євроінтеграції України В. Ющенка та брала активну участь у «Помаранчевій революції», виконуючи охоронні функції. На думку вченого Миколи Рябчука, така переорієнтація партії була пов'язана з тим, що, емансипуючись від Росії, українські націоналісти змушені були не лише публічно утверджувати свою «європейськість» (на протигагу російській «азіатськості»), а й *volens-nolens* перебирати західні ліберально-демократичні цінності як начебто «природні» для українців [22, с. 25]. Комуністи, цілком очікувано, не те, що не змінили своєї антиєвропейської риторики, а навпаки ще більше її посилити, визначившись із тим, що ЄС для них є буржуазним і капіталістичним утворенням (в негативному відтінку) [16, с. 158], але при цьому відмовилися підтримувати будь-кого з кандидатів. Учасники масових протестів проти фальсифікації виборів та корумпованого режиму, який не бажав здавати позиції, досягли успіху, в результаті чого 26 грудня 2004 року в повторному другому турі виборів президентом був обраний В. Ющенко з результатом 52% голосів виборців.

Важливою ідеєю Помаранчевої революції, як підкреслює вчена О. Гісса, було формування у свідомості українців позитивного ставлення до європейської перспективи України та бажання

утвердити прагнення українців до європейської ідентичності [8, с. 85]. Інтеграція її в Європейський Союз мала стати національною ідеєю, яка б об'єднала всі регіони України. Однак, цього не сталося, а навпаки, євроінтеграційна риторика «постреволюційної» влади ще більше роз'єднала населення країни. Невдовзі, певна частина виборців, які раніше симпатизували «помаранчевим», розчарувалися у постреволюційній владі. На думку дослідника Леоніда Шкляра, підтвердженням цього стало повільне, але невинне зростання рейтингу провідної опозиційної та євроскептичної сили – Партії регіонів [28, с. 132]. Це було підтверджено результатами волевиявлення під час парламентських виборів як у 2006 році, коли за Партію регіонів проголосували 32% виборців, а за блок «Наша Україна» 14%, так і в 2007 році, коли «регіонали» отримали 35% голосів, а «помаранчеві» – 13%. Окрім цього, на відміну від Прогресивної соціалістичної партії і ВО «Свобода», значну підтримку електорат демонстрував іншим перманентним євроскептикам із Комуністичної партії України, яка за результатами двох парламентських кампаній 2006 і 2007 рр. займала провідні місця серед інших партій. Зокрема у 2006 році вона здобула 3,66% голосів виборців, а в 2007 році 5,39%. Ці показники, на наш погляд, засвідчили не лише невдоволеність електорату діяльністю влади, але й продемонстрували відповідне зростання рівня його євроскептицизму, який також ґрунтувався на сумніві у перспективах членства України в ЄС через низькі економічні та соціальні показники розвитку нашої держави.

Нежиттєздатність «помаранчевої» коаліції та, як наслідок, всебічний песимізм населення призвели до посилення впливу євроскептичних партій, що разом зі зміною політичної риторики В. Януковича щодо європейської інтеграції України на більш позитивну (згодом стане зрозуміло, що така тактика була вибрана навмисно, щоб здобути підтримку електорату) [14, с. 219-220], зрештою, забезпечило йому попередню (1 тур) й остаточну (2 тур) перемогу на президентських виборах у 2010 році. Примітно, що зайняти президентський пост йому допомогли жителі АР Крим і Донбасу, де впродовж 2006-2011 рр., як свідчать результати соціальних опитувань, спостерігалось перманентно зростаюче негативне ставлення до євроінтеграції України, здебільшого, серед людей пенсійного віку [24]. Соціологи також наголошують на тому, що в багатьох випадках така позиція щодо європейського вектору розвитку України пов'язана із недостатньою поінформованістю, а отже мінімальними знаннями про переваги членства в ЄС, у жителів названих регіонів. Так, станом на 2011 рік, коли вже було досягнуто згоди між ЄС і Україною щодо тексту Угоди про асоціацію, близько 39% українців нічого не знали про це, але, тим не менш, 63% з них виступали проти подальшої євроінтеграції України [24]. Дані інших досліджень демонструють, що існує взаємозв'язок між освітою та ставленням до того чи іншого зовнішньополітичного курсу держави: чим вищий рівень освіти, тим далі громадяни дистанціюються від «братських» ілюзій з РФ та виступають за євроінтеграцію України [11, с. 480-484].

На початку каденції В. Януковича євроскептичний дискурс щодо інтеграційного курсу України не мав надто вираженого характеру, його проявів в публічному просторі фактично не спостерігалось. Це було пов'язано, на наш погляд, з тією ілюзією підтримки євроінтеграційного курсу держави, яку сформував В. Янукович та його команда. Адже тоді він заявляв, що «Асоціація з ЄС потрібна не владі чи опозиції. Асоціація потрібна Україні» [19, с. 46–52]. То ж політична еліта в зазначені роки, як видавалося, була зорієнтована на позитивну настанову щодо європейської інтеграції України. Цього не можемо констатувати щодо суспільних настроїв. Значна частина українського суспільства, як і раніше, виступала за зближення з Росією, а не Заходом. 40,4% респондентів вважали, що відносини з Росією мають бути пріоритетними для України і лише 35,6%, віддали перевагу співпраці з країнами ЄС [31]. Разом з тим, як відзначає дослідник Сергій Божко, їх євроскептицизм був пов'язаний з відсутністю перспектив для України «повернутися до Європи», що більшістю українців сприймалося як не зовсім реалістична, дещо абстрактна або взагалі віддалена ідея [5, с. 75–84]. Так само, як і в період до 2011 року це було обумовлено поверховим розумінням ЄС і євроінтеграції України її громадянами.

Гіперактивна фаза прояву євроскептицизму в публічному просторі України припала на другу половину 2013 – початок 2014 рр., коли політична верхівка раптово змінила зовнішньополітичний вектор розвитку України, заявивши про призупинення європейської інтеграції нашої держави і переорієнтування на співпрацю з РФ. Такий крок владної верхівки став не тільки яскравим проявом її латентного євроскептицизму. Він викликав хвилю масових протестів, які згодом переросли в більш масштабну «Революцію гідності». Тисячі громадян під проводом громадських лідерів і політиків в більшості міст України організовували місцеві «Євромайдани», на яких вимагали від влади підписання Угоди про асоціацію з ЄС та відновлення євроінтеграційного курсу нашої держави [13, с. 37–58]. На протигагу цьому, стихійно утворився «Антимайдан», в межах якого збиралися євроскептично налаштовані провладні політики і громадяни України – здебільшого прихильники Партії регіонів і Комуністичної партії України, а також проросійської громадської організації «Український вибір», лідери яких керували цим процесом. Організовані ними мітинги мали вкрай анти-європейський характер і вкотре підкреслювали суспільно-політичне розмежування в Україні у питанні підтримки європейської інтеграції держави.

Один із найбільш чисельних мітингів євроскептиків з назвою «Антимайдан» відбувся в грудні 2013 року у м. Київ, у ході якого за різними даними взяли участь від 50 до 60 тисяч осіб. Риторика анти-європейських мітингів фокусувалася на зрівнянні ЄС з гомосексуалізмом («гейропа») й іншими негативними для традиційного суспільства поняттями, а євроінтеграція України висвітлювалася як вторгнення ЄС у нашу державу [9].

Суспільний розкол під час «Революції гідності» сприяв спершу анексії Автономної Республі-

ки Крим Росією, а пізніше, за всебічної підтримки останньої, уможливив появу сепаратизму на Донбасі і формування псевдо «республік» на основі Луганської і Донецької областей України, які станом на травень 2018 року визнані українською владою тимчасово окупованими. У постреволуційний період спостерігалось часткове зменшення рівня й прояву євроскептицизму серед українського населення, про що свідчать соціологічні опитування та результати виборів. Зокрема під час позачергових парламентських виборів у 2014 році Опозиційний блок, який змінив Партію регіонів, отримав 29 місць у ВРУ, що на 156 менше, ніж це було у 2012 році, і став єдиною євроскептично налаштованою партією в парламенті VIII скликання. Це вказує на збереження в суспільстві євроскептичного настрою, що значною мірою також залежить від успішності діяльності нинішньої української влади.

Публічний дискурс євроскептицизму з боку націоналістичних партій в період 2013 – початку 2014 рр. був майже не представлений. Але вже у березні 2014 року, правими націоналістами під проводом Дмитра Яроша було утворено політичну партію «Правий сектор». Остання відтоді хоч і веде неоднозначну політику щодо різних внутрішньополітичних питань, та все ж є, на наш погляд, очевидно євроскептичною. Лідери партії неодноразово наголошували, що створили політичну силу «не заради євроінтеграції, а для того, щоб звершити національну революцію» [1]. Партія виступає проти членства в ЄС, аргументуючи свою позицію тим, що він є наднаціональним утворенням, яке, за їх словами, нівелює будь-які нації, які входять до нього [20]. Унікальним є зрівняння лідерами Правого сектору ЄС із Радянським Союзом, які називають його «...так само антихристиянським, антинаціональним котлом для європейських націй» [1].

Незважаючи на те, що в порівнянні з попередніми роками в період між 2014–2018 рр. прояви євроскептицизму зменшилися в кількості і масштабі, про його відсутність не доводиться вести мову. Він, як ми зазначали, є характерним для різних ідеологічних політичних сил, а також продовжує проявлятися в публічному просторі України. Останні дані досліджень суспільної думки за 2018 рік демонструють, що 40,5% громадян України залишаються євроскептичними щодо подальшої євроінтеграції нашої держави [23]. Однак, якщо раніше дослідники спостерігали залежність ставлення українців до ЄС від рівня освіти, то нині погіршення або покращення ставлення до ЄС суттєво відрізняється також залежно від статі респондента [29]. Дані показують, що жінки є більш євроскептичними, аніж чоловіки. Хоча рівень освіти теж відіграє важливу роль в цьому питанні, адже серед респондентів із середньою та неповною вищою освітою рівень євроскептицизму майже вдвічі вищий (31% і 28% відповідно) у порівнянні з більш освіченими респондентами (16%). Такі показники дозволяють ствердити, що попри прихід до влади революційних лідерів у 2014 р. і очікування від них позитивних зрушень в розвитку держави, євроскептицизм залишається одним із провідних чинників, які впливають на розвиток публічного простору України.

Висновки і пропозиції. Загалом, проведене дослідження дозволяє зробити декілька висновків:

По-перше, прояви євроскептицизму в Україні були помітні ще на зорі незалежності нашої держави і пов'язані, на наш погляд, з діяльністю головним чином СНПУ, яка була утворена в 1991 році та КПУ, створеної в 1993 році. Однак, оскільки сама євроінтеграція України відбувалася повільними темпами, то, відповідно, опірній у вигляді євроскептицизму не був ключовим явищем в українському політикумі у 1990-х рр.

По-друге, український євроскептицизм характерний не лише для одного крила політичної ідеології. З початку 1990-х рр. і дотепер у своїй діяльності його використовували як ліві, так і праві політичні сили. Це також означає і те, що українські євроскептики, попри певні спільні риси у ставленні до процесів євроінтеграції, не є насправді консолідованими у цьому плані.

По-третє, нерідко євроскептицизм виступає інструментом політичної мобілізації виборців, до якого політичні актори вдаються ситуативно й кон'юнктурно.

По-четверте, єдиною партією, яка до останнього сповідувала євроскептицизм (заборонена

у 2015 р.), переважно на ідеологічній основі, була Комуністична партія України. Всі інші партії змінювали свої позиції у залежності від обставин.

По-п'яте, поширеними формами прояву суспільного євроскептицизму є участь громадян у виборах, мітингах, акціях протесту та революційних подіях. Найбільш показовими з них стали «помаранчева революція» та Революція гідності.

По-шосте, здебільшого, на прояви євроскептицизму в українському публічному просторі впливають такі фактори як поінформованість населення щодо європейської інтеграції України чи її конкретних напрямків (чим менше люди знають, тим більш євроскептичними вони є); освіта (чим вищий ступінь освіти, тим менш євроскептичною є людина); вік і стать (люди похилого віку більше проявляють євроскептицизм, а останні дослідження суспільної думки доводять, що жінки є більш євроскептичними, ніж чоловіки).

Дослідження проявів євроскептицизму в публічному просторі України показує, що євроскептицизм у нашій державі вже також має свою нехай нетривалу, але складну і неоднозначну історію. Результати цих пошуків можуть слугувати для подальших наукових досліджень.

Список літератури:

1. Абіс Т. Правий сектор: Ми йшли не за євроінтеграцію, а за те, щоб звершити національну революцію [Електронний ресурс] / Тереза Абіс // Варіанти. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://varianty.lviv.ua/16430-pravyi-sektor-my-yshly-ne-za-yevrointehratsiiu-a-za-te-shchob-zvershyty-natsionalnu-revoliutsiiu>.
2. Андрушків Я. До європейського товариша / Я. Андрушків // Правий напрям – Львів, 1998. – С. 14-17.
3. Андрущенко Е. «Від сяну до сяну»: зовнішньополітичні програми та зарубіжна діяльність українських націоналістичних організацій (1991-2001 рр.) / Едуард Андрущенко // Наукові виклади. – 2014. – № 5. – С. 34-47.
4. Барановська Н.П., Верстюк В.Ф., Віднянський С.В. Україна: утвердження незалежної держави (1991-2001). – К.: Альтернативи, 2001. – 704 с.
5. Божко С.О. Інтеграція в Європейський Союз як зовнішньополітичний пріоритет в українському політичному дискурсі / С.О. Божко // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2012. – № 108. – С. 75-84.
6. Бондаренко К. Леонид Кучма: портрет на фоні епохи / Кость Бондаренко. – Харків: Фолио, 2007. – 635 с.
7. Віднянський С.В. Європейський вибір України та імператив європейської інтеграції / С.В. Віднянський // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2003. – № 9. – С. 18-31.
8. Гісса О.К. Євроскептицизм та його вплив на зовнішню політику України: витоки, характер, прогнози: дис. канд. політ. наук: 23.00.04 / Гісса Олександра Костянтинівна – Чернівці, 2017. – 197 с.
9. Жаботинская С.А. Язык как оружие в войне мировоззрений. Майдан – антимайдан: словарь-тезаурус лексических инноваций [Електронний ресурс] / С.А. Жаботинская // Українська асоціація когнітивної лінгвістики і поетики. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: uaclip.at.ua/zhabotinskaja-jazyk_kak_oruzhie.pdf.
10. Ільченко А.П. Л.Д. Кучма в президентських виборах 1994 р. – початок зародження біполярної системи українського електорального поля / А.П. Ільченко // Інтелекція і влада. – 2014. – № 31. – С. 281-291.
11. Кириченко І. Без поняття «єдиної родини». Інтерв'ю з професором Юрієм Саєнко / Ірина Кириченко // Суверенітет в Україні: від радянської федерації – до незалежної держави / Ірина Кириченко. – Львів: Простір-М, 2012. – 520 с.
12. Кремень В. Україна: проблеми самоорганізації / В. Кремень, Д. Табачник, В. Ткаченко. – Київ: Промінь, 2003. – 384 с.
13. Кривошеїн В.В. Вплив «революції гідності» на політичну та правову культуру українського суспільства / В.В. Кривошеїн // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2016. – № 2. – С. 37-58.
14. Круглашов А. Европейская политика Киева: смена векторов / Анатолий Круглашов // MOLDOSCOPE. – 2010. – № 4. – С. 215-226.
15. Кульчицький С. Українська революція 2004 р. / Станіслав Кульчицький. – Київ: Генеза, 2005. – 368 с.
16. Литвин В.М. Україна – 2004. Події. Документи. Факти / Володимир Михайлович Литвин. – Київ: 3 Медіа, 2005. – 592 с.
17. Малек М. «Західний вимір» української зовнішньої політики та політики безпеки, починаючи з 2005 року, з особливим наголосом на «російському факторі» / Мартін Малек // Україна на шляху до Європи. Проміжні результати Помаранчевої революції / Мартін Малек. – Київ: Видавний дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 383 с.
18. Павленко І. Ідеологія лівих партій та організацій в Україні / Ірина Павленко // Політичний менеджмент. – 2004. – № 6. – С. 79-87.
19. Павлюк М.В. Інформаційне забезпечення політики європейської інтеграції України у Чернівецькій області / Михайло Вікторович Павлюк // Науковий вісник Чернівецького університету: Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. – 2013. – № 676. – С. 46-52.
20. Програма національного визволення та державотворення [Електронний ресурс] // Правий сектор. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://pravyysektor.info>.

21. Розумний М.М. Виклики національного самовизначення / Максим Миколайович Розумний. – Київ: НІСД, 2016. – 196 с.
22. Рябчук М. Дві України: реальні межі, віртуальні війни / Микола Рябчук. – Київ: Критика, 2003. – 336 с.
23. Суспільно-політичні настрої жителів України: квітень 2018 року [Електронний ресурс] // Київський міжнародний інститут соціології. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=764&page=1>.
24. Україна обирає Європейський Союз, особливо – молодь [Електронний ресурс] // Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Льва Кучеріва. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: www.irf.ua/files/ukr/programs/euro/eu_poll_ukr.pdf.
25. Федуняк С.Г. Європейські виміри безпеки на пострадянському просторі. Формування інтегрованої системи Заходу і Нових незалежних держав / Сергій Георгійович Федуняк. – Чернівці: Рута, 2005. – 336 с.
26. Фісанов В.П. Євроскептицизм: ідеї та політика // Буковинський вісник державної служби та місцевого самоврядування. – 2010. – № 2. – С. 38-41.
27. Шеховцов А. Всеукраїнське об'єднання «Свобода»: проблема легітимності боротьби за владу // Україна Модерна. – 2013. – № 20. – С. 171-213.
28. Шкляр Л. «Помаранчевий» синдром та його прояви (початок 2006 року) / Леонід Шкляр // Україна на шляху до Європи / Леонід Шкляр. – Київ: Етнос, 2006. – 496 с.
29. Що думають українці про євроінтеграцію? Результати соціологічного опитування [Електронний ресурс] // Інститут світової політики. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://glavcom.ua/pub/pdf/49/4935/poll_ukr_es_ukr.pdf.
30. Яворська Г.М. Європейська ідентичність в українському вимірі / Г.М. Яворська // Теорія та практика формування української національної ідеї / Г.М. Яворська. – Київ: Поліграфічний центр «Фоліант», 2008. – С. 195-206.
31. Ukraine's Foreign Policy – 2010: Public Opinion // National Security and Defence. – № 3, 2011. – P. 54.
32. Umland A. Ukraine right-wing politics: is the genie out of the bottle? [Електронний ресурс] / Andreas Umland // OpenDemocracy. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.opendemocracy.net/od-russia/andreas-umland/ukraine-right-wing-politics-is-genie-out-of-bottle>.

Тарнавский Е.Р.

Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича

ПРОЯВЛЕНИЯ ЕВРОСКЕПТИЦИЗМА В ПУБЛИЧНОМ ПРОСТРАНСТВЕ УКРАИНЫ В ПЕРИОД С 1991 ПО 2018 ГОД

Аннотация

Данная статья посвящена особенностям проявлений евроскептицизма в публичном пространстве Украины от обретения ею независимости до начала 2018 г. Особое внимание уделяется роли политических актеров в становлении и развитии евроскептицизма в Украине. Доказано, что евроскептицизм в Украине зародился еще на заре независимости нашего государства и связан с деятельностью Социал-национальной партии Украины и Коммунистической партии Украины. Два наиболее ощутимые проявления евроскептицизма произошли во время «оранжевой революции» и Революции достоинства. Выяснено, что жители восточных областей Украины более евроскептические, чем представители западных областей страны. Причем среди евроскептиков преобладают пожилые люди, в частности женского пола. Сделан вывод, что евроскептицизм в Украине не имеет исключительной идеологической и партийной принадлежности и часто используется субъектами политики как инструмент политических технологий с целью получения большей электоральной поддержки.

Ключевые слова: евроскептицизм, ЕС, евроинтеграция, Украина, публичное пространство.

Tarnavskiy O.R.

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

MANIFESTATIONS OF EUROSCPTICISM IN THE PUBLIC SPACE OF UKRAINE IN THE PERIOD FROM 1991 TO 2018

Summary

This article is devoted to the peculiarities of manifestations of Euroscepticism in Ukraine's public space since gaining independence until the beginning of 2018. Particular attention is paid to the role of political actors in the formation and development of Euroscepticism in Ukraine. It is proved that Euroscepticism in Ukraine erased at the dawn of its independence and is connected with the activities of the Social-National Party of Ukraine and the Communist Party of Ukraine. The two most striking manifestations of Euroscepticism occurred during the «Orange revolution» and the Revolution of Dignity. It is revealed that the inhabitants of Eastern regions of Ukraine are more eurosceptics than representatives of the western regions of the country. Moreover, among the eurosceptics, the elderly, in particular females, prevail. It is concluded that Euroscepticism in Ukraine does not have an exclusive ideological and party affiliation and is often used by politicians as an instrument of political manipulations in order of gaining the electoral support.

Keywords: Euroscepticism, EU, eurointegration, Ukraine, public space.